

УДК 37.013

Пухальська Г.А., к.пед.н.,
завідувач аспірантури,
доцент кафедри професійної педагогіки
та соціально-гуманітарних наук
Дмитрієв А.О., аспірант
Кіровоградська льотна академія
Національного авіаційного університету

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМОСТЬ І ВАЖЛИВІСТЬ ЇЇ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ ЯК ПСИХОЛГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розкривається поняття екологічної свідомості, розглядається її актуальність у освітньому процесі, зокрема у навчанні курсантів авіаційних навчальних закладів. Проведений авторами аналіз літератури у статті виявив, що екологічне світосприйняття складається з екологічних знань та екологічної свідомості. Встановлено важливість формування професійної екологічної свідомості курсантів авіаційних навчальних закладів у контексті негативного впливу авіаційного сектору діяльності людини на екологічне середовище планети.

Ключові слова: екологічна свідомість, екопрофесійна свідомість, екологічна культура, екологізація освіти, авіаційні фахівці, навчання курсантів.

Постановка проблеми. Екологічна криза останніх століть загрожує цивілізації катастрофічними змінами, що вимагає стрімких і кардинальних перетворень у цій царині. Запорукою швидких і якісних результатів є зміна світогляду людства всієї планети, особливо її цивілізованої більшості. Важливою ланкою у формуванні сталої громади є освітні заклади всіх ступенів навчання.

Сучасна вища школа зобов'язана відповідати екологічним потребам сьогодення і забезпечити умови для формування особистості з високим рівнем екологічної культури, що є ідейно-теоретичним підґрунтям екологічної свідомості.

Завданням професійних і вищих навчальних закладів освіти стає не тільки інформування і передача екологічних знань, а і формування екопрофесійної свідомості майбутніх фахівців, професіоналів. Ще 2005 р. Європейська економічна комісія ООН підкреслила актуальність уміння об'єктивно оцінити і передбачити наслідки професійних дій фахівця. Вищі професійні інститути посідають важливе місце у впровадженні екологічної освіти з метою формування екопрофесійної свідомості. Авіація, як провідна сфера діяльності, однозначно потребує означених знань, умінь і навичок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні роки екологічні питання в освіті і взаємодія людини з природою аналізуються у роботах І. Д. Зверева, О. М. Захлебного, В. Б. Калініної, Є. М. Кудрявцевої, Н. М. Мамедова, О. С. Сластьоніна, О. С. Суравегіної, В. С. Шилової та ін. Автори розкривають питання екологізації шкільної освіти та її актуальності; мету, завдання і принципи екологічної освіти; аналізують процес екологічної підготовки і компетенцій викладачів. Є. В. Гірусов, І. А. Зязюн, В. В. Рибалко та ін. вважають, що існуюча екологічна освіта потребує змін, але всі науковці беззаперечно підкреслюють нагальну потребу запровадження якісної екологічної освіти і виховання у освітній процес всіх рівнів.

Екологічна свідомість та її розвиток досліджувалися А. Р. Ашхамафом, Н. Б. Грейд, Г. С. Даніловою, О. С. Грибановою, Н. В. Гнилуш, Є. І. Чердимовою та ін. Дослідники вивчали теоретико-методологічну базу екологічної освіти та шляхи її реалізації. Екологічна освіта у вищій школі вивчалась А. В. Грішиним, Н. В. Гнилуш, Є. В. Кошарською, О. А. Линенко, Н. В. Лисенко, Г. С. Тарасенко, Р. А. Турчаєвою, Е. І. Чердимовою та ін. У

працях вищезазначених учених сформована актуальність вивчення екологічної свідомості, культури та їх формування у тих які навчаються. Профільну освіту визначено важливою ланкою у процесі формування професійно-етичних компетенцій і цінностей.

Професійною підготовкою авіаційних фахівців займалися Т. С. Плачинда, Г. А. Лещенко, О. І. Москаленко, Г. В. Герасименко та ін., проте їхні наукові пошуки не були направлені на формування екологічної свідомості у майбутніх авіаційних фахівців. Тому **метою статті** є встановити актуальність екологічної свідомості та важливість її формування у фахівців авіаційної галузі.

Виклад основного матеріалу. Споживчий спосіб життя, стійко закріплений людством протягом останніх тисячоліть, спричинив глобальну екологічну проблему не тільки сучасним землянам, а й майбутнім поколінням. Звички, правила, стереотипи сформовані за період еволюції і закони розвитку біосфери виявилися паралельними прямими, що не перетинаються та рухаються кожна у своєму напрямку, зі своєю швидкістю. Людство виявилось не готовим до такого результату своїх дій. В переважній більшості, люди відмежовуються від природи та свого негативного впливу на навколишнє середовище. На планеті людство почуває себе господарем, проте відповідальність за наслідки споживчого способу життя готові брати не всі – не вважають себе причетними, винними, а екологічні проблеми на їхню думку є надуманими, перебільшеними. Таку позицію можливо пояснити швидким розвитком промисловості, технологій, які впливають і водночас формують спосіб життя, цінності, переконання, потреби. Сучасна людина, аби відповідати тенденціям і рекомендаціям фахівців медицини, освіти, культури, моди, техніки, тощо, «змушена» використовувати безліч різноманітних речей, приладів і з неймовірною швидкістю змінювати їх на оновлені, вдосконалені екземпляри. Мозок людини не встигає за нескінченним потоком інформації і постійним оновлюванням критеріїв, яким повинна відповідати людина у цивілізованому світі, аби не виглядати «не як усі». У всьому цьому різноманітті сучасних благ цивілізації розуміння, що черговий пластиковий пакет або пляшка, непотрібний журнал або нотатник, пара нових джинсів або новий девайс, телевізор або вода, що їх забули вимкнути, знищують планету, яка є нашою єдиною домівкою. Людська свідомість не одразу може зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки даної ситуації [1]. Витоки байдужого до природи ставлення сягають дитинства, а саме позиції сім'ї, громади, формальних і неформальних освітніх закладів.

Зацікавленість сучасного суспільства у вирішенні створеної екологічної проблеми доречна і актуальна. Але об'єми та наслідки проблеми не можливо вирішити поверхневими діями. Усунення наслідків екологічного забруднення не вирішить ситуацію і наразі практично неможливе. Змінити ситуацію можливо лише шляхом вирішення причинних складових проблеми. Основною з яких є якісна зміна свідомості громади – усвідомлення взаємовідносин суспільства, природи та права, а саме системи «Людина – Природа - Суспільство» [2; 3; 9].

За визначенням Є.В. Кошарської, «екологічна свідомість – це визначена сукупність знань і переконань, відображаючих характер взаємодій суспільства з природою і визначаючих регуляцію та контроль функціонування її складових елементів, у відповідності з природними й соціальними можливостями». Були виділені такі компоненти екологічної свідомості: естетичне ставлення, екологічні знання, екологічні норми, екологічні цінності для виконання екологічної діяльності [4]. Тобто, основними складовими екологічного світосприйняття є екологічні знання та культура.

Під екологічними знаннями ми розуміємо знання екосистеми планети, принципів функціонування геосфери, гідросфери, біосфери, важливості замкненого кола взаємозалежних організмів і процесів у природі та правил раціонального, взаємозалежного існування людини у цій системі. Тлумачний словник з екології визначає екологічну культуру як «поведінку й життя суспільства (окремого індивіда) на основі пізнання та раціонального використання законів розвитку природи з урахуванням близьких і віддалених наслідків змін

середовища природного під впливом людської діяльності» [13]. Основними завданнями вищої освіти, що забезпечать формування екологічної свідомості є: розуміння і усвідомлення правил функціонування екосистеми природи, місця людини в ній та безповоротність наслідків вчинків і впливу людства на навколишнє середовище; формування адекватного сприйняття принципів життєдіяльності людини і природи та екологічно критичного ставлення до них; формування і доведення до підсвідомого, автоматизованого застосування сформованих вмінь і навичок у взаємодії з природою.

Варто констатувати, що наразі існує велика кількість потенційно відкритих до сприйняття і втілення екологічно стилю життя осіб, проте недостатня поінформованість, нестача знань, умінь і стійких навичок сталого стилю життя відкидає їх на нижчий еволюційний щабель екологізації. Екологічні знання, в переважній більшості, подаються у контексті знань про природу та землю. Їх вивчають як об'єкт дисципліни, з поверхневим інформуванням принципів і законів та включають у окремі теми, або підтеми цих дисциплін. Звісно, отримані знання не завжди закріплюються у навички. Звички, стереотипи і небажання вийти з зони комфорту затримують формування екологічно активного громадянина. Тому, мотиваційним елементом слід обрати загальноприйняті цінності: добро, правда, мир, любов, краса до людей і навколишнього середовища [5]. Руйнування сформованих роками звичок і стереотипів, що ведуть до екологічного забруднення, можливе шляхом формування моральних і екологічних цінностей. І. Попова рекомендує застосовувати системний підхід «глибинної екології», що заснований на психоемоційному сприйманні себе не повноцінним володарем планети, а частиною системи [12], навіть екосистеми. Духовно-моральні потреби кожної людини призведуть до гармонійного поєднання морально-етичних норм і совісті та спричинять потребу активної дії. Еволюційний розвиток екологізованої особистості триває від розуміння, усвідомлення екологічних знань до становлення активного суб'єкта екологічного процесу з стійкими екологічними переконаннями [6; 10].

Важливим етапом особистісного і професійного росту – є юнацький вік. У період навчання у вищих навчальних закладах формуються знання, уміння і навички фахових компетенцій. Вищі навчальні заклади можуть вплинути на формування особистості нового типу, що відрізнятиметься новою філософією життя. Сполука високого професіоналізму і високих моральних і духовних цінностей забезпечить Україні шляхи вирішення складних екологічних проблем. Виділяючи пріоритетні напрями розвитку вищої освіти, її автори зазначили, що одним із загальних завдань вищої освіти є забезпечення пріоритетних напрямів її розвитку, а саме: гуманізація, екологізація, інформатизація, фундаменталізація [11].

Екологізація дисциплін у процесі навчання дозволить сформувати стійкі бачення і переконання потреби дбайливого і бережного ставлення до природи, ресурсів біо і геосфери, сформується екопрофесійна свідомість. Формування екопрофесійної свідомості відбувається у процесі інтеграції екологічної і професійної свідомості. «Екопрофесійна свідомість – єдинство і цілісність екологічних і професійних знань, якими володіє людина, суб'єктивного ставлення до природи, екологічних настанов і намірів» [7; 14]. Формування екопрофесійної свідомості, зазвичай впливає і на процес переорієнтації, направляючи професійну діяльність у екологічному напрямі. Здебільшого, воно має стихійний характер. виправити ситуацію допоможе ширше і глибше ознайомлення і занурення у питання екології [6]. Модель інтеграції екопрофесійної свідомості складається з двох взаємопов'язаних теоретичних конструктів: методологічної бази (психолого-педагогічних уявлень), психолого-педагогічної основи (що трансформує попередні у освітні концепти) [7].

Авіаційний транспорт, з-поміж інших видів, залишається флагманом у сфері забруднення. Цьому сприяють шкідливі викиди в атмосферу і високі шумові показники. Викиди токсинів відпрацьованого газу з двигунів забруднюють атмосферне повітря, що беззаперечно впливає на навколишнє середовище. Крім відпрацьованого газу авіаційна діяльність завдає значних незручностей наближеним до аеропортів територіям, створюючи несприятливі акустичні умови. Порушуючи шумовий режим, авіаційні двигуни, або інші

компоненти будь якого літального апарату, утворюють шумове забруднення [8]. Вищезазначені дані є першим з двох взаємопов'язаних конструктів – характеристики процесу розуміння яких потрібно для екологізації професійної свідомості студентів авіаційного ВНЗ. Другий містить освітню ціль, інтегративний процес, прогнозування результату. Зміст освітнього процесу у всіх ланках освіти тяжіє до фундаменталізації, проте сучасні вимоги і тенденції не тільки освіти, а і суспільства потребують посилення гуманітарно-духовної складової. Сучасний випускник вищого навчального закладу повинен відповідати триєдиній характеристиці: «особистість – фахівець – громадянин» [11]. Екологічна освіта профільних фахівців взагалі, і освіта курсантів авіаційних спеціальностей зокрема, визначається як екопрофесійна підготовка.

Висновки. 1. Авіаційний фахівець з адекватним сприйняттям світу з його законами функціонування екосистем різного рівня сприйматиме світ системно, синергетично. Домінування у фахівців авіаційної галузі екологічних векторів на рівні з професійними компетенціями сприятиме глобальній екологічній безпеці у авіації, країні і відповідно світі.

2. Спільними зусиллями активної громади, державних і комерційних організацій можливо змінити ставлення людини до природи. Постійна і ціленаправлена дія освітніх, політичних, соціальних закладів, засобів масової інформації з державно-правовою підтримкою створять сприятливі умови для формування екологічно зрілої і активної особистості, здатної аналізувати, діяти і брати на себе відповідальність. Завданням екологічної освіти є інформування щодо важливості природи і людини у життєвому циклі, природоохоронного вектору розвитку сучасного суспільства і цивілізації в цілому, критичне оцінювання вчинків і дій людини у повсякденному і професійному житті та їх вплив на навколишнє середовище.

3. У процесі профільного навчання майбутніх авіаційних фахівців важливо забезпечити умови для розвитку аналітичних здібностей, розуміння причинно-наслідкових зв'язків роботи циклу екосистеми, системного і синергетичного бачення світу, формування особистості з високим рівнем екологічної культури та екологічної свідомості, готової адекватно сприймати реальність та застосовувати ресурсозберігаючі прийоми взаємодії з природним середовищем.

Список використаних джерел

1. Орешкина Т. А. Экологическое сознание населения в деятельности местного самоуправления (на примере старопромышленных городов Урала): дис. ... канд. соц. наук : 22.00.08 / Орешкина Татьяна Анатольевна. – М., 2013. – 166 с.
2. Чердимова Е. И. Экопрофессиональная подготовка специалистов для устойчивого развития как направление модернизации высшей школы / Е. И. Чердымова // Вестник СамГУ. – 2013. – №8/2(109). – С. 229–234.
3. Ашхамаф А. Р. Эволюция и факторы формирования экологического сознания: дис. ... канд. фил. наук : 09.00.11 / Ашхамаф Айтэч Русланович. – М., 2011. – 147 с.
4. Кошарская Е. В. Формирование экологической культуры студентов будущих химиков в процессе экологически ориентированного обучения английскому языку / Е. В. Кошарская // Сибирский педагогический журнал. – 2015. – №2. – С. 151–156
5. Гришин А. В. Психологические условия и механизмы формирования нравственно-экологического сознания студентов педагогических специальностей : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07 / Гришин Андрей Владимирович. – Нижний Новгород. 2011. – 209 с.
6. Чердимова Е. И. Механизмы экопрофессионального сознания личности в процессе обучения в вузе / Е. И. Чердымова // Известия Самарского научного центра РАН. – 2011. – Том 13. – №2(6). – С. 1432–1434.
7. Чердимова Е. И. Модель интеграции экологического и профессионального сознания с целью формирования экопрофессионального сознания / Е. И. Чердымова // Известия Самарского научного центра РАН. – 2011. – Том 13. – №2 (4). – С. 902–904.

8. Миягашева В. А. Экологические проблемы в авиации и пути их решения [Электронный ресурс] / В. А. Миягашева, Д. Р. Иншаков, А. В. Пономарев, О. Г. Бойко // Актуальные проблемы авиации и космонавтики. – 2016. Том 1. – С. 807–809. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/ekologicheskie-problemy-v-aviatsii-i-puti-ih-resheniya>
9. Лисенко Н. В. Еколого-педагогічна культура вихователя дошкільного закладу. / Н. В. Лисенко – Івано-Франківськ : Вид-во "Плай" Прикарпатського ун-ту ім. В. Стефаника, 1994–243 с.
10. Гагарин А. В. Воспитание природой. / А. В. Гагарин – М. : МГППИ, 2000. – 193с.
11. Короткий К. І. Управління якістю вищої освіти та формування екологічно свідомої особистості / К. І. Короткий, Ю. А. Атаманюк, Ю. О. Дорошенко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2010. – № 94–96. – С. 77–83.
12. Попова І. Формування екологічної свідомості студентів вищих навчальних закладів / І. Попова // Вища освіта України. – 2015. – № 2. – С. 89–94.
13. Мусієнко М. М. Екологія. Тлумачний словник / Мусієнко М. М. та ін.. – К. : Либідь. 2004. – 376 с.
14. Львовичкіна М. О. Віковий підхід до формування екологічної свідомості, екологічної культури та екологічного способу життя / А. М. Львовичкіна // Актуальні проблеми психології : зб. Наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. Максименка С. Д. – К. : 2009. – Т. 7, вип. 20. – С. 269–272.

References

1. Oreshkina, T. A (2013). *Ekologicheskoe soznaniie naselenia v deiatelnosti mestnogo samoupravlenia (na primere staropromishlennih gorodov Urala)* [Population ecological consciousness in the activity of the local self-government]. Candidate's thesis. Moskva. [in Russian].
2. Cherdimova, E. I. (2013). *Ekoprofessionalnaia podgotovka spetsialistov dlia ustoichivogo razvitiia kak naprovlennia modernizatsii vishei shkoli* [Ecologically professional training of specialists for state development as way of high school modernization]. *Vestnik SamGU – Bulletin of the SamGU*, 8/2(109), 229–234. [in Russian].
3. Ashahmaf, A. R. (2011). *Evoliutsia i factori formirovania ekologicheskogo soznania* [Evolution and factors of ecological consciousness forming]. Candidate's thesis. Moskva. [in Russian].
4. Kosharskaia, E. B. (2015). *Formirovanie ekologichnoi kulturi studentov bubuschihihimikov v protsesse ekologicheskii orientirovanogo obucheniia angliiskomu yasiku* [Forming of the student's ecological culture in the ecologically oriented studing English process]. *Sibirskii pedahohocheskii zurnal – Pedagogical Journal of Sibir*, 2, 151–156. [in Russian].
5. Grishin, A. B. (2011). *Psihologicheskie uslovia I mehanizmi formirovania npravstvenno-ekologixheskogo soznania studentov pedagogicheskikh spetsialnostei* [Philological conditions and mechanism of the morally-ecological student's consciousness of the pedagogical specializations]. Candidate's thesis. Niznii Novgorod. [in Russian].
6. Cherdimova, E. I. (2011). *Mehanizmi ekoprofessionalnogo soznania lichnosti v protsesse obucheniia v vuze* [Ecologicaly professional mechanism of personality's consciousness in in the process of the high school education]. *Izvestia Samarskoho nauchnogo RAN – Bulleting of Samara scientific center RAS*, 2(6), 1432–1434. [in Russian].
7. Cherdimova, E. I. (2011). *Model intehratsii ekologicheskoho i professionalnogo soznania s tseliu formirovania ekoprofessionalnogo soznania* [Model of ecological and professional conscious integration with ecologically professional consciousness perpose]. *Izvestia Samarskoho nauchnogo RAN – Bulleting of Samara scientific center RAS*, 2(4), 902–904. [in Russian].
8. Miiahasheva, V. A., Inshakov D. R., Ponomariov A. V., & Boiko O. G. (2016). *Ekolohicheskie problem v aviatsii i puti ih reshenia* [Aviation ecological problems in aviation and their decision ways]. *Aktualnie problem aviatsii i kosmonavtiki – Actual aviational & space*

problems, 1, 807–809. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/ekologicheskie-problemy-v-aviatsii-i-puti-ih-resheniya> [in Russian].

9. Lisenko, N. V. (1994). Ekoloho-pedahohichna kultura vihovatelja dochkilnoho zakladu [Ecological and pedagogical culture of the pre-school teacher]. Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].

10. Gagarin, A. V. (2000). Vospitanie prirodoi [Upbringing with Nature]. M.: MGPPi [in Russian].

11. Korotkii, K. I. (2010). Upravlinia yakistiu vischoi osvitu ta formuvannia ekolohichno svidomoi osobistosti [Graduate education quality management and ecologically conscientious individual formation]. Vistik Kiiivskoho nationalnoho universitenu im. Tarasa Shevshenka – Bulletin of Kyiv National University named after Taras Shevchenko, 94–96, 77–83 [in Ukrainian].

12. Popova, I. (2015). Formuvannia ekolohichnoi svidomosti studentiv vischih navchalnih zakladiv [Ecological consciousness formation of undergraduate students]. Vischa Osvita Ukraini – Ukrainian High School, 2, 89–94. [in Ukrainian].

13. Musienko, M. M. (2004). Ekolohia. Tlumatchnii slovník [Ecology. An Explanatory Dictionary]. Kyiv: Lubid [in Ukrainian].

14. Liovochkina, M. O. (2009). Vicovii pidhid do formuvannia ekolohichnoi svidomosti, ekolohichnoi kulturi ta ekolohichnoho sposobu zittia [Age approach to environmental awareness, ecological culture and lifestyle]. Actualni problem psiholohii. Instytut prihologii im. G. S. Kostiuka APN Ukraini – Actual Psychological Problems. Psychology Institute named after G. S. Kostuk APS Ukraine. S. D. Maksimenko (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

Pukhalska G.A., Candidate of Pedagogical Sciences, Head of Post-Graduate Department, Assistant Professor of Department of Professional Pedagogics and Social Humanities, Kirovohrad Flight Academy of National Aviation University

Dmitriiev A.O., Postgraduate Student, Kirovograd Flight Academy of National Aviation University

Ecological conciousness and the importance of its formation for future aviation specialists as a psychological-pedagogical challenge.

Abstract

The article is a mere try to discover and to prove the importance of ecological consciousness, its role and its formation in the process of future aviation specialists training.

Industrial revolution and high tempo of technology development form our consumer lifestyle. In chase for modern tendencies and recommendations people use hundreds if not thousands of new appliances and devices. Moreover, we are «dictated» to change them for new updated and/or upgraded versions with increasing frequency due to entrepreneur perspective and enrichment nature of most businesses. Thus, more and more ecological challenges arise.

Nowadays aviation transport is one of the mile stones of human civilization progress. Together with numerous advantages, which it brings to humanity, aviation is one of the leading polluters.

At present, most Ukrainian and abroad scholars come in one opinion that possession of ecological knowledge and awareness for a professional is not enough anymore, but ecological consciousness, especially ecological professional consciousness should be paid attention at. Having that in mind, the objective of today's training institutions in regards ecological sustainability maintenance on the planet consists not only in informing and providing ecological knowledge to students but in forming ecological professional consciousness with them.

Main instruments of ecological perception are ecological knowledge and ecological culture. Ecological consciousness is a fixed complex of dogmas and knowledge, which reflect relationship between human society and nature and determine functionality of its constituent elements in

accordance with demands and potentialities of nature and society. Ecological professional consciousness is formed through integration of ecological consciousness and professional consciousness.

Authors of the article consider that higher professional educational institutions play an important role in ecological professional consciousness formation of future aviation specialists and are obliged to take today's ecological call and take an active part in providing necessary ideological and theoretical grounds to form professional individuals with high level of ecological consciousness.

Key words: ecological consciousness, ecoprofessional consciousness, ecological culture, education ecologization, aviation specialists, cadets training.

Стаття надійшла до редакції: 30.08.2017 р.